

FORRÁS

MÉSZÁROS TAMÁS

PHÓTIOS KIVONATA PROKOPIOS TÖRTÉNETI MŰVÉBŐL*

(Bevezetés és fordítás)

Bevezetés

Phótios konstantinápolyi patriarcha (kb. 810–893) kiterjedt közéleti tevékenysége mellett jelentékeny szépirodalmi munkásságot is folytatott. Bár a nyelvészeti-stilisztikai kutatásokat tartalmazó *Lexikon* és a többnyire vallási tárgyú kérdéseket tárgyaló *Levelek* fontos dokumentumai egy IX. században élő bizánci értelmiségi gondolkodásának, az életmű ékköve – kétség nem fér hozzá – a híres „olvasónapló”, a *Könyvtár* (Βιβλιοθήκη vagy Μυριόβιβλον).¹

A 280 művet bemutató sajátos gyűjtemény keletkezését állítólag annak köszönhetette, hogy az „Assyriába” (vagyis az Abbasida Kalifátus székvárosába, Bagdadba) diplomáciai küldetéssel kinevezett Phótios eleget téve „legszeretettebb fivére”, Tarasios kérésének, megpróbálta összegezni a távolléte során szerzett olvasmányélményeit.² Hogy csakugyan a fenti körülmények között és az említett céllal készült a *Bibliothéké*, erősen vitatható,³ a végeredmény azonban egyszerre káprázatos és nélkülözhetetlen. Káprázatos, mert a nyolc vaskos kötetben kiadott *opus* tarka kavalkádja a klasszikus és késő antik görög próza valamennyi színárnyalatát esztétikai szempontból igényesen mutatja fel,⁴ s nélkülözhetetlen, mert az egyházfő beszámolója sok esetben kizárólagos forrásunk egy-egy szerzőt vagy művet illetően. Ugyanakkor az is vitathatatlan, hogy a fejezetek eltérő terjedelme, helyenként eltérő stílusa, s általában a mű jellege nem teszi

* A dolgozat az OTKA NN 104456 jelzetű pályázat támogatásával készült.

¹ Az alábbi fordítás alapjául az összkiadás, R. Henry (éd.): Photius. Bibliothèque I–IX. Paris 1959–1991 első kötetében közölt szöveg (64–76) szolgált. A Prokopios-fejezetet is tartalmazó válogatás (angol fordítás, jegyzetek): N. G. Wilson: Photius. The Bibliotheca. Bristol 1994.

² W. Treadgold – T. Hägg: The Preface of the Bibliotheca of Photius Once More. SO 61 (1986) 133–138.

³ P. Lemerle: Byzantine Humanism. Canberra 1986. 40 meggyőzően bizonyítja, hogy aligha lehet szó a bagdadi udvarban szerzett olvasmányélményekről. Vö. N. G. Wilson: The Composition of Photius' Bibliotheca. GRBS 9 (1968) 451–455.

⁴ Néhány példán keresztül szemlélteti Phótios ízlését és módszerét: L. Van Hook: The Literary Criticism of Photius in the Bibliotheca of Photius. CP 4 (1909) 178–189.

lehetővé, hogy a *Bibliothékét* egységes, önálló irodalmi alkotásnak tekintsük.⁵ Éppen ennek köszönhető, hogy a tudományos kutatás többnyire két, egymást kölcsönösen kizáró kiindulópontból közelít a műhöz. Vagy azt szokás ugyanis vizsgálni – ez talán a gyakoribb eset –, hogy mit ír Phótios mint egyedüli forrás egy már elveszett szövegről,⁶ vagy azt – s erre lehet példa jelen dolgozat –, hogy milyen eszközökkel, milyen módon mutat be a jeles *auctor* egy egyébként más forrásból is ismert írást, szerzőt. A kétféle megközelítés szükségképpen némileg eltérő módszertant kíván, amennyiben a máshonnan nem ismert szöveg feldolgozása során a modern kutató nem kerülheti el, hogy a mű pontosabb megértése érdekében megpróbálja összegyűjteni az írásműre és szerzőjére vonatkozó szórványos adatokat. Mindez olyan jól ismert történetíró esetében, mint amilyen a kaisareiai Prokopios, szükségtelennek látszik: a szerző személyét érintő fontosabb információkat ezért a fordítás jegyzetapparátusába számúztuk.⁷

A Phótios által ismertetett prózai művek műfaji szempontból változatos képet mutatnak. Szép számmal szerepelnek köztük egyháztörténeti, filozófiai, rétorikai, földrajzi, orvosi munkák, vagy éppen regények, de jelentős csoportot alkotnak a történeti tárgyú írások is. Ha csak szigorúan a történetírás műfajához számítható szerzőket soroljuk – zárójelben a fejezetszám –, a névsor akkor is impozáns: Nonnosos (3), Iulios Afrikanos (34), Ioséphos (47, 76, 238), Appianos (57), Arrhianos (58, 91, 92, 93), Hérodotos (60), Praxagoras (62), Theophanés (64), Theophylaktos Simokattés (65), Niképhoros (66), Sergios (67), Kephalión (68) Hésychios (69), Diodóros (70, 244), Dión (71), Ktésias (72), Eunapios (77), Malchos (78), Kandidos (79), Olympiodóros (80), Dexippos (82), halikarnassosi Dionysios (83, 84), Zósimos (98), Héródianos (99), Theopompos (176), Memnón (224).

Mit sem ér azonban a páratlan katalógus, ha a tartalom eredetisége, hitelessége és az egyes művek kapcsán olvasható adatok kérdéseket vetnek fel. Márpedig Phótios esetében – kár lenne tagadnunk – utóbbi is felmerült. Leginkább a tíz attikai szónok életművéről írtak készíthetnek bennünket gyanakvásra,⁸ néhányuk vonatkozásában ugyanis egyáltalán nem, vagy csak alig-alig találunk új információt a pseudo-plutarchosi *A tíz szónok életrajza* című írásban közöltekhöz képest.⁹

Nyitott kérdéssel az alább közölt Prokopios-fejezet is szolgál, de szerencsére más természetűvel, azt ugyanis már a szoros szövegszerű párhuzamok is vitán felül bizonyítják, hogy Phótios csakugyan olvasta Prokopios művét. De hogy miért szakítja meg váratlanul beszámolóját a második (!) könyv elejével anélkül, hogy sort kerítene a máshol

⁵ A művet általános szempontok szerint vizsgáló, kiváló munka *W. T. Treadgold: The Nature of the Bibliotheca of Photius*. Washington 1980.

⁶ Hasonlóra magyar nyelven is akad példa: *Illés I. Á.: Phótios kivonata a knidosi Ktésias Persika című művéből*. *AntTan* 54 (2010) 169–187.

⁷ A szerzőről lásd: *B. Rubin* s. v. Prokopios von Kaisareia. *PWRE* XXIII (1957) 273–599.

⁸ Vö. *L. Van Hook: The Criticism of Photius on the Ten Attic Orators*. *TAPA* 38 (1907) 41–47; *R. M. Smith: Photius on the Ten Orators*. *GRBS* 33 (1992) 159–189.

⁹ Utóbbi magyar fordításban is elérhető: *Pseudo-Plutarchos: A tíz attikai szónok*. Közreadja *Szepessy Tibor*. *AntTan* 50 (2006) 143–219.

megszokott értékelő összegzésre, csak találgatni tudjuk. Szerencsére a beszámoló töredékességében is élvezhető olvasmány, mely jól példázza a *Bibliothéké* egészére jellemző sajátosságokat.

(Codex 63)¹⁰

(21b) Elolvastuk Prokopios rhétór¹¹ történeti művét nyolc könyvben.¹² Beszámol a rómaiaknak Iustinianus idejében viselt háborúiról a perzsák, a vandálok és a gótok ellen, melyeket elsősorban a hadvezéri tisztséget viselő Belisarios vívott meg.¹³ Mivel a rhétór többnyire az ő társaságában tartózkodott, annak alapján írta meg történeti művét, amit saját szemével látott.¹⁴

Az első könyvben elmondja, hogy Arkadios római császár, eltávozóban az életből fia, Theodosios számára Isdigerdés perzsa királyt jelölte ki a végrendeletében gondviselőnek, ő pedig elfogadta a megbízást, gondosan felügyelt a fiúra, és megőrizte Theodosiosnak a trónt.¹⁵

¹⁰ A Phótiós-mű fejezeteinek (*codex*) számozása a Hoeschel-féle kiadást követi (*D. Hoeschel – A. Schott: Photii Myriobiblon sive Bibliotheca. Rouen 1653*). A szövegben a hagyományt követve feltüntettük az ún. Bekker-számokat, vagyis *I. Bekker: Photii Bibliotheca. Berlin 1824* lap- és hasábjelöléseit. A szövegben előforduló tulajdonneveket a görög nevekre vonatkozó tudományos átírási szabályok alapján közöljük. A Prokopios-műre a ma mértékadónak tekintett kiadás szövegbeosztása szerint hivatkozunk (*Procopii Caesariensis Opera omnia I–IV. Recognovit J. Haury. Lipsiae 1905–1913. Addenda et corrigenda adiecit G. Wirth. Lipsiae 1962–1964*), szemben a Phótiós-kiadó Henry-val, aki még a bonni *corpus* szövegét használta (*Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae. Procopius. Ex recensione G. Dindorf. Bonnae 1833–1838*). A jegyzetek elkészítése során elsősorban a következő művekre támaszkodtunk: *J. B. Bury: A History of the Later Roman Empire. London 1923; E. Stein: Histoire du Bas-Empire II. Amsterdam 1949; G. Greatrex – S. N. C. Lieu: The Roman Eastern Frontier and the Persian Wars. London – New York 2002; H. Börm: Prokop und die Perser. Untersuchungen zu den römisch-sasanidischen Kontakten in der ausgehenden Spätantike. Stuttgart 2007*.

¹¹ Bár a *rhétór* elnevezés általában utalhat pusztán a szerző iskolázottságára és műveltségére is, ez esetben talán nem erről van szó. A történeti művet író kaisareiai Prokopios (kb. 500–560) mellett ugyanis nagyjából egy időben működött egy másik, a gazai szofista és szónok (*rhétór*) Prokopios (kb. 462–528) is. Elképzelhető, hogy Phótiós összekeverte vagy egy személynek tekintette a névrokonokat.

¹² A mű címe valószínűleg Περὶ τῶν πολέμων (a szakirodalomban megszokottabb, latin címén *De bellis*; a továbbiakban így) lehetett. Az első hét könyvben Prokopios a perzsák (I–II), a vandálok (III–IV) és a gótok elleni háborúk (V–VII) történetét helyszínek szerint és nagyjából kronológiai rendben adja elő 550-ig, a VIII. könyv az 554. év eseményeivel záruló kiegészítés. Phótiós nem tesz említést Prokopios többi művéről (*Titkos történet, Építkezések*).

¹³ I. Iustinianus (uralk. 527–565) bizánci császár, I. Iustinos unokaöccse és utóda. Uralkodása Bizánc első felemelkedése, a Római Birodalom restaurációjára tett részben eredményes kísérlet. Belisarios (505–565) a legismertebb bizánci hadvezér, a *De bellis* egyik főszereplője. Karrierjét I. Iustinos testőreként kezdte, később számos fontos tisztséget viselt (*magister militum per Orientem, magister militum per Illyriam, consul* stb.). Döntő szerepet játszott a Nika-felkelés leverésében, a perzsa háborúkban, a vandálok legyőzésében, a keleti gótok ellen vívott sikeres harcokban.

¹⁴ Prokopios 527-ben lett Belisarios tanácsadója és titkára, s egészen 540-ig kísérte el vállalkozásaira.

¹⁵ A történetet *De bellis* I, 2, 1–10 ismerteti. Arkadios (uralk. 395–408) a keleti birodalom első császára, I. (Nagy) Theodosios fia, Honorios nyugat-római császár bátyja. Közmondásosan gyengekezű uralkodó

Aztán Uararanés, aki halála után Isdigerdést követte a trónon, hadat indított a rómaiak ellen. De miután Theodosios a keleti térség hadvezéré, Anatoliosot küldte követségbe a perzsákhoz, Uararanés perzsa király fogadta a követséget, békeszerződést kötött és visszavonult.¹⁶

Aztán Perozész perzsa király,¹⁷ aki egy másik Isdigerdést, Uararanés fiát követte a trónon, háborút indított a hunok, mégpedig az úgynevezett ephthaliták népe ellen,¹⁸ akiket fehéreknek is hívnak, mert fehér a bőruk és nem csúnya a megjelenésük, s nem hasonlítanak a többi hunra, mert nem nomád módon és nem elvadultan, hanem törvényes rendben élnek és saját királyuknak engedelmeskednek. A perzsák szomszédságában laknak a birodalom északi határánál. (22a) Éppen a határok miatt indított hadat Perozész az ephthaliták ellen. Csakhogy első alkalommal az ephthaliták tervének megfelelően járhatatlan terepre keveredett, s csak szegyenletes módon, nagy nehézségek árán tudott visszavonulni, miután fegyverszünetet kötött. Kénytelen volt ugyanis leborulni az ephthaliták királya mint ura előtt, s csak úgy mehetett haza, hogy megesküdött, soha többé nem fog hadat indítani ellenük. Később mégis megszegte esküjét és hadat indított, de dicstelenül odaveszett teljes seregével együtt, mert az ephthaliták csapdájába esett, belezuhant egy előre megásott verembe uralkodásának huszonnegyedik évében, mikor a híres gyöngynek is nyoma veszett, melyet Perozész a jobb fülében viselt.¹⁹

volt, tanácsadóinak teljes mértékben kiszolgáltatva. A trónon fia, II. Theodosios (408–450) követte, akinek a nevéhez fűződik többek között Konstantinápoly infrastruktúrájának fejlesztése (városfalak építése, egyetem alapítása), a hatályos jogrend kodifikálása (*Codex Theodosianus*) stb. Zárkózott, magába forduló életmódot folytatott, a tényleges irányítás nővére, Pulcheria és Anthemios *praefectus praetorio* kezében volt. Theodosios anyja, Ailia Eudoxia már 404-ben elhunyt. Isdigerdés, vagyis I. Jazdagird/Jazdgerd (uralk. 399–421) diplomáciai tehetségének és erős akaratának köszönhetően sikeresen kormányozó Szászánida király. A birodalma területén élő népeknek szabad vallásgyakorlatot biztosított, a rómaiakkal békére törekedett. Egy helyi konfliktus miatt uralma utolsó négy évében keresztényüldözést folytatott.

¹⁶ Uararanés azaz V. Bahrám/Vahrám (uralk. 421–439) népszerű és sikeres Szászánida uralkodó. Az ellenzéki nemesség legyőzése után kiterjesztette befolyását Közép-Ázsiára és elfoglalta Armeniát. A perzsa hagyomány előszeretettel emlékezik meg szerelmi- és vadászkalandjairól. Uralkodása a Szászánida Birodalom egyik fénykora. Anatolios (működése kb. 421–451) hadvezér és államférfi. 421-ben a római hadsereg parancsnoka Armeniában, 431 és 446 között *magister militum per Orientem*, közben 440-ben *consul*. *De bellis* I, 2, 11–15 szerint Uararanés azt hitte, hogy a bizánciak tiszteletből és megbecsülésből, ráadásul a bizalom jeleként kísérlet nélkül küldték hozzá követségbe legfőbb katonai vezetőjüket – valójában mindez véletlenül alakult így.

¹⁷ I. Perozész/Péróz (uralk. 459–484) II. Jazdagird idősebb fia (439–457), III. Hormizd bátyja (457–459). Külső támogatással megdönti öccse uralmát, majd úrrá lesz az országot pusztító éhínségen. Uralkodását folyamatos háborúk jellemzik.

¹⁸ Az ephthalita/hephthalita/fehér hun nomád törzsszövetség hatalma tetőpontján, a VI. század első felében uralma alá hajtotta a mai Afganisztántól Kínáig, Kirgizisztántól Indiáig terjedő területeket. A kínai források több különböző néven említik az ephthalita törzset (*hoa-tun, yanda, uar*), amely eredetileg a Hindukus északi lejtőjén élő, baktriai nyelvet beszélő népcsoport lehetett. A hunokkal valószínűleg semmilyen kapcsolatban nem álltak, a fehér hun elnevezés jogossága vitatott. Vö. *F. Altheim: Geschichte der Hunnen* II. Die Hephthaliten in Iran. Berlin 1960.

¹⁹ A történetet *De bellis* I, 3, 1–1, 4, 35 ismerteti.

Gyöngy jelentésben három kifejezést használnak. A *μάρμαρος* szót találjuk Prokopios rhétornál és más jeles szerzőnél, a *μαρμαρίδαι* többes számú alak szerepel az ión nyelvjárástól író Praxagoras Nagy Konstantinosról szóló történeti műve második könyvében és másoknál, míg a megszokott és általában használatos forma a *μαρμαρίτης*.²⁰

A következőkben azt olvassuk, hogyan került a trónra Perozész után a legkisebb fia, Kabadés, hogyan zárták őt törvénszegése miatt a Felejtés börtönébe maguk a perzsák, hogyan szökött titokban, felesége segítségével az ephthalitákhoz, hogyan nősült meg náluk, az ephthaliták hatalmas seregével a perzsák ellen indultva hogyan szerezte vissza ütközet nélkül a hatalmát, s hogyan vakított meg a távollétében uralkodó Blasészt, Perozész fivérét, akit a testőrei magára hagytak, forró olajat öntve nyitott szemébe, a perzsák ugyanis ezen a módon szokták végrehajtani a vakítást.²¹

Beszámol Pakurios perzsa és Arsakés armeniai király történetéről is, mikor Pakurios bűbájt vetett be Arsakés ellen, ha ugyan nem mesebeszéd az egész.²²

Eolvastuk, hogy az imént említett Kabadés, mivel tartozott az ephthalitáknak, kölcsönért folyamodott Anastasios császárhoz.²³ Mikor aztán ő nem adott, minden egyéb ok nélkül seregével számos alkalommal betört Armeniába és ostrom alá vette Amidát.²⁴ Mivel nem járt sikerrel, haza akart vonulni. Már éppen útnak indult volna, mikor az utcalányok szegyetelen viselkedése miatt Kabadés megállította a visszavonulást, szörnyű haragjában rohamot indított, s erővel elfoglalta a várost, a lakóit pedig rabslógvá tette.

²⁰ A gyöngy szó szinonimáit tárgyaló bekezdés eredetileg egy Prokopioshoz írt *scholion* lehetett. Praxagoras a Kr. u. IV. század első felében működő athéni történetíró volt, akinek Phótius önálló fejezetet szentelt művében (codex 62).

²¹ Kabadés, Perozész fia, I. Kavád néven Szászánida király (uralk. 488–496 és 498–531). Phótius törvénszegésnek Kabadés vagyon- és nőközösséget hirdető szélsőséges vallási reformjait nevezi. A kronológia már Prokopiosnál pontatlan, ugyanis Perozész után először fivére, Blasés/Balas uralkodott (484–488), Kabadés tőle vette át a hatalmat. A történetet *De bellis* I, 5, 1–9 és I, 6, 1–19 ismerteti. A Felejtés börtönéről a következőket mondja (I, 5, 8): „Törvény írja elő, hogy ha valaki egyszer oda bekerül, attól kezdve nem beszélnek róla többé, aki pedig mégis kiejti a nevét a száján, halállal lakol. Hát ezért nevezik így a perzsák ezt a helyet.”

²² Itt valóójában a Kabadés-történetet megszakító hosszú kitérőről (I, 5, 10–40) van szó. Az exkurzus alapjául szolgáló történet armeniai változatához vö. *N. G. Garsoian* (transl.): *The Epic Histories Attributed to P̄awstos Buzand. Buzandaran Patmut'iwkn'.* Cambridge (Mass.) 1989. Pakurios/II. Sápúr uralkodása (309–379) a Szászánida Birodalom első fénykora. A Róma és keleti szövetségesei ellen vívott folyamatos és sikeres háborúk során Armeniát is megtámadta, ekkor került kapcsolatba először Arsakés/II. Arshak (megh. 369/370) armeniai királlyal. Utóbbi sikertelenül próbált egyensúlyozni a két ellenséges birodalom árnyékában: Pakurios béketárgyalások ígéretével magához csalta és bebörtönözte. A mesébe illő beszámoló szerint Pakurios a *magusok* tanácsára varázslatot alkalmazva ejti törbe vendégét.

²³ Anastasios (491–518) időskorában került a trónra mint a palota egyik „csendfelelőse” (*silentiarius*). Később feleségül vette Ariadnét, Zénón császár (474–491) özvegyét. Uralkodása a birodalom fennmaradásáért vívott harcok sorozata, melyet vallási összetűzések súlyosbítottak. A „kölcsön” valójában a béke fenntartása érdekében fizetett adó.

²⁴ Amida asszír alapítású ókori város Mezopotámiában, a mai török Diyarbakır.

Később aztán sok hadifoglyot ingyen elbocsátott, akikkel Anastasios is messzemenőikig barátságosan bánt.²⁵

Elolvastuk, hogy miután Anastasios tudomást szerzett Amida ostromáról, ropant méretű sereget küldött a perzsák ellen.²⁶ (22b) Főparancsnoknak kinevezte Areobindost, a keleti térség hadvezérét,²⁷ aki a veje volt a kevéssel azelőtt nyugaton uralkodó Olybriosnak,²⁸ Keler magistert,²⁹ a phryg Patrikiost,³⁰ valamint Hypatiost, saját unokaöccsét.³¹

A parancsnokok ők négyen voltak, de csatlakozott hozzájuk Iustinos is,³² aki Anastasios után császár lett, és számos más kiváló hadvezér: állítólag ugyanis ilyen hadsereget még soha nem állítottak ki a rómaiak a perzsák ellen. De mivel későn érkeztek, a város elesett, ráadásul nem együttesen vették fel a harcot Kabadésszel, hanem ki-ki külön-külön, úgyhogy dicstelenül, sok emberüket elveszítve távoztak.³³ Később Amida alá vonulva ostromolni kezdték a várost. Bár hosszú idő telt el eredménytelenül, a városban tartózkodó perzsák már kilátástalannak ítélve helyzetüket, hét éves fegyverszünetet kötöttek a rómaiakkal. A rómaiak nevében Keler, a perzsák részéről pedig Aspeuedés³⁴ szentesítette a megállapodást.³⁵

²⁵ *De bellis* I, 7, 1–35 számol be az ostromról. A Kabadést feldühítő esetről a következőket mondja (I, 7, 18–19): „Néhány utcalány szemérmelen módon felhúzza a ruháját mutogatni kezdte a közelben álló Kabadésnek azt a női testrészt, amit férfinak nem illik meztelenül megpillantania. Mindezt látva a magusok a király színe elé járultak, és próbálták megakadályozni a visszavonulást, erősen bizonygatva, hogy a történetek azt jelentik, hogy az amidaiak hamarosan minden titkukat és rejteteit nyilvánvalóvá fogják tenni Kabadés előtt. Így aztán a perzsa sereg ott maradt.”

²⁶ Az ún. anastasioszi háború 502 és 506 között zajlott. A császár a seregek élére négy *stratégost* nevezett ki (Areobindos, Keler, Patrikius, Hypatios), s a kudarcok oka elsősorban éppen négyük megosztottsága és rivalizálása volt. Lásd *De bellis* I, 8, 1–2.

²⁷ Areobindos (Areobindus, Ariovindus) részben gót származású bizánci államférfi és hadvezér, a háború kitörésekor *magister militum per Orientem* rangot nyer, majd 506-ban *consul*. 512-ben a lázongó csőcselék császárnak kiáltja ki, de a megbízatás elől elzárkózik, s hamarosan meghal.

²⁸ Olybrios (Anicius Olybrius Augustus) 472 áprilisától májusban bekövetkező haláláig a nyugati birodalomrész császára, valójában a germán Ricimer bábja.

²⁹ Az illyriai származású Keler (Flavius Celer) az anastasioszi háború alatt *magister officiorum*, 508-ban *consul*.

³⁰ Patrikius (Flavius Patricius) hadvezér és államférfi, 500-ban *consul* és *magister militum praesentalis*, utóbbi tisztséget 518-ig viseli. Az anastasioszi háború után megpróbál közvetíteni a császár és a trónkövetelő Bitelianos között, majd előbbi halálát követően ő az egyik utódjelölt, ám a császári testőrség nem fogadja el.

³¹ Hypatios (Flavius Hypatius) bizánci államférfi, Anastasios császár unokaöccse, 500-ban Patrikius *consultárs*a, a Nika-felkelés során a tömeg császárnak kiáltja ki, a lázadás leverését követően kivégzik.

³² I. Iustinos, Anastasios utóda, tanulatlan pásztorból lett katona, majd császár. 518-tól 527-ig uralkodott.

³³ Az ostrom Kr. u. 502–503-ban zajlott.

³⁴ Az Aspeuedés forma valószínűleg az *astabid* alak romlott változata, mely valójában nem személynév, hanem köznévi: nagyjából a *magister militum*nak megfelelő magas rangú perzsa tisztséget jelent.

³⁵ Az egyezség 506 őszén került tető alá Dara városában. A bekezdés erős rövidítése *De bellis* I, 8, 3 – I, 9, 25-nek.

Elofvastuk, hogy a kilikiai Tauros-hegység³⁶ Kappadokia, Armenia és Persarmenia földjétől indul,³⁷ majd Albania³⁸ és Ibéria³⁹ mellett elhaladva érinti az összes ott élő nép területét, legyenek azok akár függetlenek, akár a perzsák alattvalói. Miután átlépjük Ibéria határait, az erősen összeszűkülő úton feltűnik egy ösvény, mely ötven stadion hosszú. Ez a csapás egy szakadéknál ér véget, teljesen járhatatlan területen, ugyanis semmilyen kivezető útnak nincs nyoma, hacsak nem számítjuk, hogy a természet alkotott oda egy kaput, mely olyan, mintha emberkéz műve volna. Hát ezt hívják ősidőktől fogva Kaspi-átjárónak.⁴⁰ Onnantól kezdve a terület lóval járható síkság, mindenféle vízzel bőségesen ellátva, földje legelőben gazdag, de máshol is egyenletesen sík. Itt él a hunok szinte minden törzse egészen a Maiótis-tóig.⁴¹ Ha ezek a hunok az imént említett átjárón keresztül indulnak a perzsák és a rómaiak területére, pihent lovakon utazhatnak, mert a nehéz terep csak az említett ötven stadionon teszi próbára őket, ami, mint mondtam, Ibéria határaihoz vezet. Ha viszont másik útvonalat választanak, komoly megpróbáltatás árán, nagy nehezen jutnak el a perzsák és a rómaiak földjére. Alexandros, Philippos fia, mivel megértette az átjáró jelentőségét, kapukat építtetett az említett helyen és helyőrséget hagyott hátra.⁴² Az átjárót Anastasios idejében Ambazukés őrizte, aki hun származása ellenére barátja volt a rómaiaknak és Anastasios császárnak, s át is akarta adni Anastasiosnak a kapuk őrzését.⁴³ Ő azonban, (23a) bár értékelte a jószándékot, nem vállalta a feladattal járó gondot.

Ambazukés halálát követően Kabadés erőszakot alkalmazott a fiaival szemben és megszerezte az átjárót. Anastasios pedig, miután érvényben volt a Kabadésszal kötött fegyverszünet, egy erődszerű várost építtetett Dara térségében a perzsák akarata ellenére, s megerősített egy másikat Armeniában, a persarmeniai határ közvetlen szomszédságában. Utóbbit korábban Theodosiupolisnak hívták, mivel a település Theodosiustól kapta a városi rangját.⁴⁴

³⁶ A mai török nevén Toros Dağları/Aladağlar az Eurázsiai-hegységrendszer mintegy 560 km hosszú mészkő vonulata.

³⁷ Armenia maior területét Kr. u. 387-ben felosztották. A nyugati részek, a terület kb. ötöde Rómához került (ez a későbbi Armenia interior), míg a keleti térség a perzsáké lett. Utóbbi, a Szászánida-dinasztia uralma alá eső területeket nevezték a bizánci történetírók Persarmeniának.

³⁸ A Kaukázus és a Kaszpi-tenger között, a mai Azerbajdzsán területén fekvő törzsszövetségi állam. A hasonló nevű, ma ismert országhoz semmi köze.

³⁹ A Kr. e. IV. századtól a Kr. u. V. századig fennálló kaukázusi királyság görög elnevezése. A Nyugat-Európában található Ibériai-félszigethez valószínűleg nincs semmi köze.

⁴⁰ A Kaszpi-átjárót (más néven: Kaszpi-kapu) a mai azeri-orosz határon, a dagesztáni Derbent városával szokás azonosítani. Itt, a Kaszpi-tó és a Kaukázus között köti össze egy szűk út a sztyeppét az Iráni-fennsíkkal. A hagyomány szerint Nagy Sándor Béssos üldözése során bukkant az átjáróra, melynek felismerte stratégiai jelentőségét, és megerősítette, hogy a barbár népeket távol tartsa birodalmától.

⁴¹ A Maiótis-tó az Azovi-tenger.

⁴² A teljes földrajzi leírás szinte szó szerinti átvétele *De bellis* I, 10, 1–10-nek.

⁴³ Ambazukés személyéről nem tudunk többet, a név iráni eredetű, jelentése kb. „erős karú”.

⁴⁴ Dara/Daras nagy jelentőségű erődítmény a mai Szíria és Jordánia határán. Már egyiptomi források is említik, Anastasios nevéhez a város újjáépítése és megerősítése fűződik. Theodosiupolis ma Erzurum városa Törökország keleti részén. *De bellis* I, 10, 13–19.

Eloolvastuk, hogy Anastasios halála után, noha számos trónra érdemes rokona volt, miután mindnyájukat háttérbe szorították, Iustinos vette át a hatalmat. Kabadés, aki igyekezett legkisebb fia, Chosroés számára biztosítani a trónt, levelet írt Iustinosnak, melyben megkérte, hogy fogadja örökbe Chosroést. Iustinos nagy örömmel fogadta a felkérést, de még unokaöccse, Iustinianos, a római trón várományosa is egyetértett. Csakhogy Proklos quaestor véleménye miatt megváltozott a döntés,⁴⁵ s Chosroés nem lett Iustinos fogadott fia. Proklos közölte ugyanis, hogy a fiú a törvényes örököse apja trónjának.⁴⁶ A Chosroésre vonatkozó tárgyalás és a béke ügyében a perzsa oldalról Seosést küldték követségbe, aki Kabadést annak idején megmentette,⁴⁷ valamint Beodést,⁴⁸ a rómaiakat pedig Rhuphinos és Hypatios képviselte.⁴⁹ S míg a perzsáknál Beodés vádaskodásaival elérte, hogy kivégezzék Seosést, addig Rhuphinos Hypatiost rágalmazta a császár előtt, és kieszközölte, hogy elbocsássák hivatalából.⁵⁰

Eloolvastuk, hogy a Bosporos és a Chersón közötti,⁵¹ mintegy húsz járónapos földterületet a hunok népe lakja, akik bár korábban függetlenek voltak, Iustinos alattvalói lettek.⁵² A Chersón a legtávolabbi római fennhatóság alá eső terület. Az ibérek is csatlakoztak Iustinoshoz vezetőjükkel, Gurgenésszel együtt, mivel a perzsák földönfutóvá tették őket.⁵³ Miattuk is tört ki aztán a háború a rómaiak és a perzsák között.

Eloolvastuk, hogy Iustinos még életében megosztotta a trónját Iustinianossal, a nagybácsi halála után pedig a teljhatalom egyedül Iustinianosra szállt.⁵⁴ Belisarios és Sittas⁵⁵ a testőrei voltak Iustinianosnak, amikor ő még hadvezéri tisztséget viselt. Iusti-

⁴⁵ A *quaestor sacri palatii* tisztséget viselő Proklos lefegyverző szónoki tehetsége miatt Iustinos bizalmi emberei közé tartozott, elsősorban a diplomáciai ügyek szakértőjének tartották. Vö. *Ch. F. Pazdernik: The Quaestor Proclus. GRBS 55 (2015) 221–249.*

⁴⁶ Vagyis Iustinos halála után törvényes gyermek híján Chosroés öröklő meg a bizánci trónt.

⁴⁷ Seosés volt az a perzsa, aki korábban Kabadést megszöktette a Felejtés börtönéből (I, 6, 3–10).

⁴⁸ Prokopiosnál Mebodés.

⁴⁹ Rhuphinos 514-ben *magister militum per Orientem*. Apja, Silbanos személyesen is ismerte Kabadést, a követi megbízatás valószínűleg részben ennek köszönhető.

⁵⁰ Az I, 11, 1–39 rövid, de pontos összefoglalása.

⁵¹ Bosporos a Fekete-tengert a Márvány-tengerrel összekötő szoros, a Chersón (eredetileg Chersonésos) a Krím-félsziget délnyugati részén található görög alapítású város, nagyjából a mai Szevasztopol térségében, vagyis a Fekete-tenger nyugati, észak-nyugati partvidékéről van szó.

⁵² Phótios itt felcseréli a sorrendet: a hunokról Prokopiosnál a Gurgenés-epizód kitérőjeként esik szó (I, 12, 7–8).

⁵³ A keresztény vallású kaukázusi ibérek Kabadés megpróbálta zoroasztrizmusra kényszeríteni. Gurgenés, akit a grúz-örvény hagyomány legendás alakjával, Vahtang Gorgasallal szokás azonosítani, végül Konstantinápolyba menekült. Phótios itt meglehetősen pontatlanul rekonstruálja olvasmányát: a Gurgenésről szóló részből csak rövid részletet ragad ki (I, 12, 2–6).

⁵⁴ Iustinianos *de iure* 527-től kormányozta a birodalmat, Prokopios máshol (*Titkos történet* 6, 19) azonban azt állítja, hogy *de facto* már 518-tól, vagyis Iustinos uralkodásának kezdetétől ő gyakorolta ténylegesen a hatalmat.

⁵⁵ Sittas előbb *doryphoros*, később több fontos katonai tisztség birtokosa, Theodóra császárnő nővérének, Komitónak a férje. Számos győzelmét követően 538-ban armeniai felkelők végeztek vele.

nos megtette Belisariost a Darában állomásozó helyőrség parancsnokának, ekkor lett a tanácsadója Prokopios történetíró is.⁵⁶

Miután Iustinianos (23b) egyeduralkodó lett, Belisariost kinevezte a keleti térség katonai vezetőjének, s parancsba adta, hogy indítson hadat a perzsák ellen. Kabadés egy mirrhanés rangú, Perozész nevű perzsa férfit tett meg saját serege vezetőjének.⁵⁷ Mindkét sereg Dara térségében ütött táborn. Perozész közölte Belisariossal, hogy készíttesse elő a városi fürdőt, mert másnap ott kíván fürödni. A rómaiak ennek megfelelően komoly előkészületeket tettek az összecsapásra. Miután mindkét sereg csatarendbe állt, egy Andreas nevű byzantioni testnevelő, a byzantioni birkózóiskola vezetője, aki történetesen Belisarios hadvezértársának, Buzésnek a személyzetéhez tartozott,⁵⁸ s az volt a feladata, hogy Buzész fürdőjéről gondoskodjon, nos, ez az ember, bár senki nem ismerte, a párviadalra felszólító kihívás elhangzását követően két küzdelemben is győzelmet aratott, s ezzel véget vetett az éppen csak megkezdődő ütközetnek. Mikor aztán később újból összecsaptak a felek, egyértelműen a rómaiak kerekedtek fölül, és nagy öldöklést rendeztek a perzsák között, akik ezután már nem akartak nyílt ütközetbe bocsátkozni a rómaiakkal, de mindkét fél továbbra is váratlan rajtaütésekkel támadta a másikat.⁵⁹

Elolvastuk, hogy Kabadés egy másik sereget küldött a római uralom alatt álló Armenia ellen. Ez a sereg persarmeniai, saunita és sabir katonákból állt, a hadműveletet Mermeroész vezette. Dórotheos, Armenia parancsnoka és Sittas, aki a helyben állomásozó teljes római sereg élén állt, együttesen megtámadták az ellenséget, és csekély létszámuk ellenére győzelmet arattak a jelentős túlerő fölött. Így aztán haza is mentek az itteni perzsák.⁶⁰

Ekkor a rómaiak újabb perzsa területeket szereztek meg, és megszerezték a Pharangionnak nevezett térséget is, ahol a perzsák a királyuknak szánt aranyat bányászszák.⁶¹ A régebben sanosnak nevezett tzanos nép, mely független volt és rablóhadjáratokkal zaklatta a szomszédságában élőket, miután vereséget szenvedett Sittastól és átállt a mieinkhez, felvette a keresztény hitet és elfogadta a rómaiak fennhatóságát, úgyhogy besorolást nyert a római sereg állományába is.⁶²

⁵⁶ I, 12, 20–24. Prokopios saját magát tanácsadóként említi (ξυμβουλος).

⁵⁷ A *mirrhanés* Prokopios szerint perzsa tisztség, de elképzelhető, hogy a szó az előkelő származásra utal, amennyiben a hét Szászánida nemesi család egyikét Mihran leszármazottainak nevezték. A Dara melletti ütközetre 530 júniusában került sor, a kudarc miatt Perozész kegyvesztett lett.

⁵⁸ A thrák származású Buzés a perzsák elleni háborúk évtizedeinek meghatározó bizánci hadvezére *magister militum* rangban. Apja talán a pártütő Bitelianos volt.

⁵⁹ Erősen szemelvényes összefoglalása *De bellis* I, 13, 1–39-nek: Phótiós nem tesz említést a csataterőről, a hadrendekről, a kisebb összecsapásokról, és teljes egészében kimarad I, 14, 1–55 (a két főparancsnok levélváltása, haditanács, az ütközet leírása).

⁶⁰ Mermeroész/Mihr-Mihroe 30000 főből álló seregét 530 nyarán Satala mellett legyőzték a bizánciak. Dórotheos mint *magister militum per Armeniam* később több kisebb sikert is aratott a perzsák ellen. *De bellis* I, 15, 1–17.

⁶¹ Pharangion egy helyőrséggel védett aranybánya a Kaukázusban.

⁶² A Fekete-tenger keleti térségében élő népet általában a Hérodotos által említett *makrones*-szel azonosítják. Nevük aztán előbb *sannoi* (Strabón XII, 3, 18), majd *tzanoi/tzanni* formára változott (valamennyi alak *pluralis nominativus*). Iustinianos térítése nyomán vették fel a keresztény hitet. *De bellis* I, 15, 18–25.

Eloolvastuk, hogy miután mindkét serege vereséget szenvedett, Kabadés nem tudta, mitévő legyen.⁶³ Alamundaros,⁶⁴ a szaracénok perzsa párti királya, egy háború dolgában félelmetes és tettekre kész férfiú, aki ötven éven át hátráltatta a római ügyeket, azt javasolta Kabadésnek, (24a) hogy rohanja le az akkor védtelenül álló Antiocheiát és környékét.⁶⁵ Megtudva mindezt, Belisarios gyorsan odasietett, s magával vitte az isauriai sereget és Arethast,⁶⁶ a Róma-párti szaracén királyt a saját csapataival együtt. Alamundaros és Azarethés ijedtükben visszavonultak, Belisarios pedig a nyomukba szegődött, de egyáltalán nem akart megütközni velük, csak színlelte az üldözést. Igen ám, de emberei folyamatosan becsmérték, eleinte még nem nyílt színen, de miután nyíltan gyalázni kezdték, szándéka ellenére belevágott a harcba. Kezdetben mindkét oldalon hullottak az emberek, így kiegyenlített volt a küzdelem, de miután Arethas csapata és az isauriaiak megfutamodtak, a perzsák kicsikarták a győzelmet. S ha Belisarios a lováról leszállva nem rendezi össze a lemaradókat, és nem veri vissza a támadást, mind egy szálig odavesznek.⁶⁷ Azarethés, a perzsa hadvezér ennek ellenére nem látta hasznát a győzelemnek, miután visszatért Kabadéhoz. Minthogy maga is rengeteg emberét veszítette el a csatában, hiába volt az ellenfél vesztesége jóval nagyobb, kegyvesztetten fejezte be életét.⁶⁸

Eloolvastuk, hogy Belisariost a császár Byzantionba rendelte, hogy ő vezesse a vandálok elleni hadjáratot, Sittast pedig visszaküldte Kelet védelmére.⁶⁹ Közben a perzsák is támadást intéznek a rómaiak ellen,⁷⁰ s Kabadés halála után fia, Chosroés veszi át a hatalmat.⁷¹ Rhuphinos, Alexandros és Thómas követségbe mennek Hermogenés kíséretében Chosroéshez,⁷² aki kijelentette, hogy száztíz kenténarion fejében örök békét köt velük,⁷³

⁶³ Phótios teljes egészében mellőzi *De bellis* I, 16, 1–10-et (Rhuphinos követjárása Kabadésnél).

⁶⁴ III. Al-Mundhir lakhmida uralkodó (505–554), hirai emír.

⁶⁵ Prokopiosnál itt (I, 17, 4–25) hosszú földrajzi (Kommagené, az Euphratés és a Tigris) és mitológiai (Orestés, Iphigeneia a taurok között) kitérő olvasható, melyet Phótios nem ismertet. Ugyancsak hallgat Alamundaros buzdító beszédéről és tetteiről (I, 17, 30–43).

⁶⁶ Isauria Asia minor déli részén, a Tauros-hegységben, a mai török Konya tartomány területén található. Arethas az arab Al-Harith ibn Jabalah ghasszánida király görög neve.

⁶⁷ A jelentős perzsa sereg akadálytalanul tört be a bizánciak területére. Csak akkor ütköztek ellenállásba, miután átkeltek az Euphratésen. 531 áprilisában Kallinikonnál (a mai Rakka Szíriában) Belisarios csapatai vereséget szenvedtek a jelentős túlerőtől. Az ütközet részletes leírása *De bellis* I, 18, 1–50.

⁶⁸ Azarethés sorsát *De bellis* I, 18, 51–56 ismerteti.

⁶⁹ Phótios teljes egészében mellőzi az I, 19, 1-től az I, 20, 13-ig terjedő részt, ahol Iustinianos császár diplomáciai törekvéseiről olvashatunk (szövetségkötés az aithiopsokkal és a homeritákkal).

⁷⁰ Prokopios részletesen ismerteti Martyropolis ostromát (I, 21, 1–10) és a perzsák visszavonulását (I, 21, 26–28).

⁷¹ I. Chosroés/Khusro (531–579). Uralkodását a Bizánccal vívott folytonos háborúk ellenére infrastrukturális fejlesztések (városalapítások, paloták, hidak, kereskedelmi utak építése), a földbirtok alapú adórendszer bevezetése, a művészetek és tudományok virágzása jellemzik.

⁷² Hermogenés, a „skytha” származású *magister officiorum* Iustinianos uralkodásának első éveiben folyamatosan közvetített a bizánciak és a Szászánidák között. 533-ban leváltották, utódja a hírhedt Tribónianos lett.

⁷³ A *kenténarion* (*plur. kenténaria*) súlymérték, váltója a *litra* (*plur. litrai*). 1 *kenténarion* = 100 *litra* = kb. 32 kg. 110 *kenténarion* kb. 3520 kg aranyat jelent.

ám akkor a követek dolguk végezetlenül távoztak, később viszont megkötötték az örök békét, Iustinianos uralkodásának már hatodik évében.⁷⁴ A rómaiak a pénz mellett visszaadták a perzsáknak Pharangiont és Bólon helyőrséget, a perzsák pedig a rómaiaknak a Lazikével határos területet,⁷⁵ valamint Dagarist, egy kiváló katonát, akiért cserébe egy másik, nem jelentéktelen személyt kaptak.⁷⁶

Ennek ellenére mind a két uralkodó ellen azonnal összeesküvést robbantottak ki az alattvalóik. Chosroést mint nagyhangú, mértéktelen alakot egyébként is gyűlölte a perzsa nép. Úgy határoztak, hogy fivérének, Zamésnek fiát, Kabadést teszik meg királynak. Csakhogy Chosroés tudomást szerzett a tervről, s testvérét, Zamést (24b) és a többi fivérét az összeesküvésben részes személyekkel együtt eltérve láb alól, véget vetett a zendülésnek. Kabadés, Zamés fia, bár nagyon fiatal volt, Adergubandés chanarangés előrelátásának köszönhetően elkerülte a halált: ezért később a chanarangést Chosroés kivégeztette.⁷⁷

Iustinianos ellen pedig a köznép lázadt fel, s Hypatiost, Anastasiosnak, a néhai császárnak az unokaöccsét akarata ellenére kikiáltották uralkodójuknak, a cselszövés és a lázadás egy cirkuszi csetepatéből alakult ki. Iustinianos császár azonban Belisarios és Mundos hadvezérek támogatásával végzett Hypatiossal és rengeteg lázadót öletett meg, a legyilkolt emberek száma összesen megközelítette a harmincezret. A császárt támogatták unokaöccsei, Boraidés és Iustus is.⁷⁸

Ugyanebben a könyvben beszél Prokopios a pamphyliai származású Tribónianosról, aki quaestor tisztséget viselt, szól a kapzsiságáról és mézesmázás viselkedéséről,⁷⁹ valamint bemutatja a kappadokiai Ióannés eparchos agyafúrtságát, telhetetlenségét,

⁷⁴ A tárgyalások 532 tavaszán kezdődtek meg, az „örök békét” végül ugyanezen év nyarán kötötték meg.

⁷⁵ Laziké/Lazika stratégiai helyzete miatt kulcsfontosságú királyság a Kaukázus déli részén, a mai Abházia és Grúzia területén.

⁷⁶ A béketárgyalásokról és a szerződés megkötéséről *De bellis* I, 22, 1–19 számol be.

⁷⁷ A perzsa puccskísérletet és következményeit *De bellis* I, 23, 1–29 ismerteti. Adergudunbadés (Phótiosnál a név pontatlanul szerepel) először a Felejtés börtönéből menekülő Kabadés szolgálatában tüntette ki magát (I, 6, 15–16), ekkor nyerte el a vérségi alapon öröklődő *chanarangés* tisztséget (kb. a Szászánida Birodalom észak-keleti határtartományának, Abarshahrnak legfőbb katonai vezetője). Kivégzését saját fiának árulása okozta 541-ben.

⁷⁸ A cirkuszi pártok összetűzéseiből kirobbant ún. Nika-felkelés (532) leverése elsősorban Theodóra császárnő lélekjelenlétének köszönhető. Mundos/Mundo germán származású bizánci hadvezér. 529-ben felajánlotta szolgálatait Iustinianosnak, előbb a dunai határvidéket védte a szlávok és bolgárok ellen mint *magister militum per Illyricum*, majd a Nika-felkelés leverése után Dalmáciában harcolt a gótok ellen. Boraidés, Iustus és a harmadik testvér, Germanos valójában Iustinos unokaöccsei voltak. Prokopios szerint személyesen ők fogták el Hypatiost. Az események részletes bemutatása *De bellis* I, 24, 1–58.

⁷⁹ Tribónianos a hagyományosan Iustinianos nevéhez kapcsolt kodifikáció tényleges vezetője. Korrupció miatt felmentették *quaestor sacri palatii* tisztségéből, de röviddel ezután visszanyerte befolyását. *De bellis* I, 25, 1–2.

részegeskedését és egyéb hitvány jellemvonásait,⁸⁰ s hogy hogyan bizonyította be Antónina, Belisarios felesége, a lánya, Euphémia segítségével törbe csalva Ióannést, hogy a császár életére tör,⁸¹ s hogy később, miután Eusebios kyzikosi püspököt orvul meggyilkolták, hogyan kínozták meg a gaztettben való közreműködés gyanúja miatt, és hogyan vonult dicstelenül keserű és végérvényes száműzetésbe.⁸²

A második könyvben Prokopios elbeszéli,⁸³ hogy Chosroést, aki szüntelenül a béke felmondására törekedett, mióta a rómaiak megszerezték a Lybia feletti uralmat (ugyanis nem hagyta nyugodni az irigység),⁸⁴ hogyan bátorította egyre inkább Uitigis,⁸⁵ a gót király néhány ligur közvetítésével,⁸⁶ majd aztán Bassakés, mikor az armeniaiak elpártoltak a rómaiaktól, s átálltak a perzsákhoz, miután egy ütközetben elesett Sittas, a hadvezér.⁸⁷ Az örök békének nevezett szerződést felrúgva Chosroés úgy döntött, hogy háborút indít, de miután Iustinianos értesült a szándékáról, Anastasios révén figyelmeztetést intézett hozzá, hogy ne szegje meg a megállapodást.⁸⁸

Közben Belisarios fogságba ejtette és Byzantionba küldte Uitigist,⁸⁹ Chosroés betört a római területekre, elfoglalta Sura városát, a suraiakat pedig rabszolgáivá tet-

⁸⁰ Az *eparchos* egy *eparchia* (területi egység, körzet, tartomány) igazgatásáért felelős császári tisztségviselő. Prokopios földije, a szintén kaisareiai Ióannés (más néven Ióannés Kappadokés) a jegyzői (*scriniarius*) rangtól kezdve végigjárta a hivatali ranglétrát, számos fontos tisztséget viselt. Eparchosi minőségben (*praefectus praetorio per Orientem*) először 531–532-ben, majd 533 és 541 között működött. Jellemhibái miatt a kortárs szerzők folyamatosan támadták: pl. Ióannés Lydos szerint börtönt építtetett, ahol válogatott kínzásokkal gyötörte politikai ellenfeleit. Az azonos nevű konstantinápolyi *patriarchának* csak névrokona.

⁸¹ Antónina, Belisarios felesége, a császárnő bizalmasa egy Iustinianos elleni állítólagos összeesküvés tervével hívta találkozára Ióannést, majd gondoskodott róla, hogy beszélgetésüket kihallgassák. A cselszövés során kihasználta Ióannés lányát, a naív Euphemiát is. Ióannés üldözői elől Kyzikosba menekült, ahol akarata ellenére pappá szentelték, vagyonát elkobozták, palotáját Belisarios kapta meg.

⁸² Bár Ióannésnek valószínűleg semmi köze nem volt előljárója, Eusebios püspök halálához, ezúttal nem került el Iustinianos haragját. A szörnyű kínzások után az egyiptomi Antinoéba száműzték, ahol koldusként tengette életét. Theodóra halála után (548) visszatérhetett Kónstantinápolyba, de hamarosan meghalt. Ióannés történetét lásd *De bellis* I, 25, 3–44.

⁸³ Phótios nem tesz említést az I, 26, 1–12-ről: Belisarios afrikai győzelmei a vandálok ellen, látszólagos nyugalom a perzsa fronton.

⁸⁴ A háború folytatását elsősorban a korábban említett Alamundaros erőltette.

⁸⁵ Uitigis/Vitigis (Prokopiosnál Uittigis) keleti gót király (536–540). Kétségbeesett és hősiez harcokat vívott Itáliában Belisarios ellen, de végül Rómát nem tudta visszafoglalni, Ravennát pedig kénytelen volt feladni.

⁸⁶ Uitigis szándékosan küldött más nemzetbeli követeket, hogy a gótok érintettségére ne derülhessen fény. A követségről szól *De bellis* II, 2, 1–15.

⁸⁷ Sittas halála után utódja, Buzés tárgyalás ürügyén törbe csalt és megöletett egy előkelő armeniait. Ezek után a többiek az Arsakida-házból származó Bassakés vezetésével a perzsák oldalára álltak: *De bellis* II, 3, 28–57.

⁸⁸ Anastasios darai követ kézbesítette ugyan Iustinianos levelét (II, 4, 14–26), ám ennek ellenére Chosroés 540 májusában megszegte a békeszerződést.

⁸⁹ 540 tavaszán Belisarios elfoglalta Ravennát, Konstantinápolyba küldte Uitigist, feleségét, Matasuinthát és számos gót nemest. Uitigis megtagadta ariánus hitét, kegyelmet kapott, de még abban az évben meghalt.

te. Később (25a) aztán elengedte az összes hadifoglyot, szám szerint tizenkétezer két kenténarion váltságdíj fejében, mert Kandidos, Sergiupolis püspöke megígérte, hogy kifizeti az összeget. Ő aztán, mivel az ígéretét nem teljesítette, elnyerte megérdemelt büntetését.⁹⁰

Chosroés pedig megkezdte Hierapolis ostromát, de miután Beroia püspöke átadott neki kétezer stathmos ezüstöt, abbahagyta az ostromot, s megígérte, hogy távozik a birodalom keleti tartományaiából, ha kap tíz arany kenténariont.

Közben Buzés, a keleti térség katonai parancsnoka, mivel nem tartotta magát Chosroés méltó ellenfelének, csak tessék-lássék menetelt a seregével.⁹¹ Chosroés ekkor Beroia ellen vezette csapatait, jelentős összeget követelt a lakóitól, s hiába kapott kétezer stathmos ezüstöt, még egyszer annyit kért: mivel ezt nem adták meg, nagy erővel ostromolni kezdte a várost. Miután a helyi püspök (Megas volt a neve) megjelent a perzsa táborban, és hosszasan könyörgött Chosroésnek, ő szabad eltávozást biztosított a beroiaiaknak anélkül, hogy bántalom érte volna őket. A katonák túlnyomó többsége saját akaratából csatlakozott Chosroés seregéhez, mert a császár nem fizette ki a zsoldjukat.⁹²

Chosroés aztán, mivel hiába követelt pénzt az antiochiaiaktól, ostromolni kezdte Antiocheiát.⁹³ Mivel a heves ostrom közepette Theoktistos és Mulatzés a Libanonból jött katonák kíséretében a várost elhagyva elmenekültek, Chosroés különösebb erőfeszítés nélkül megszerezte Antiocheiát és lakosait rabszolgává tette.⁹⁴ Ekkor érkezett hozzá követségbe Ióannés, Rhuphinos fia és Iulianos magántitkár, majd hosszas tárgyalás folyt a rómaiak és Chosroés közt, míg végül megállapodásra jutottak egymással, melynek értelmében Chosroés ötven kenténariont kap azonnal a rómaiaktól, és a továbbiakban évről évre újabb öt kenténarion fizetséget, cserébe pedig nem okoz nekik semmilyen kárt a jövőben, a császár pedig visszaküldi a követeit, hogy a békefeltételeket rögzítsék.⁹⁵

Csakhogya hiába fogadta el Chosroés a megállapodást, mégis Apameia ellen vonult,⁹⁶ ahol akkor Thómas viselte a főpapi tisztséget, jelentős összeget hajtott be, végül fogta az összes áldozati eszközt és fogadalmi ajándékot, majd távozott. Itt történt a be-

⁹⁰ Sura város az Euphratés nyugati partján. Prokopios azt állítja (II, 5, 8–33), hogy Chosroés egy fogásba esett nő, bizonyos Euphémia kedvéért könyörült meg a surai foglyokon. Sergiupolis a mai Resafa városa Szíriában. Kandidos püspök pénz híján kötelezvényben vállalta, hogy kifizeti a két *kenténariont*, ellenkező esetben lemond papi tisztéről. A Phótiosnál említett állítólagos büntetésről Prokopios nem beszél, valószínűleg félreértésről van szó.

⁹¹ Bár Buzés egyértelmű parancsba kapta, hogy védje meg Hierapolist, mégsem mert nyílt ütközetbe bocsátkozni: *De bellis* II, 6, 1–8.

⁹² A Beroia ostromával kapcsolatos eseményekről lásd *De bellis* II, 7, 1–37.

⁹³ Antiocheia jelentős város az Orontés folyó partján, a mai török Antakya, a „Kelet királynője”.

⁹⁴ Az ostrom 540 júniusában zajlott. Theoktistos és Mulatzés (Prokopiosnál Molatzés), a két főninciai hadvezér eredetileg mintegy 6000 főnyi segédcsapattal csatlakoztak a polgárokhoz. Prokopios hosszan részletezi a város szomorú sorsát: *De bellis* II, 8, 1 – II, 9, 18.

⁹⁵ A követjárásról és a béke feltételeiről: *De bellis* II 10, 10–24.

⁹⁶ Apameia az Orontés folyó völgyében fekvő, egykor virágzó kereskedőváros.

cses és életet adó keresztfa csodatétele is.⁹⁷ A szerző arról is beszámol, hogyan nézett meg itt Chosroés egy kocsiversenyt.

Innen aztán Chosroés Chalkis ellen vonult, (25b) de miután két kenténariont kapott érte lakóitól, felhagyott az ostrommal.⁹⁸ Aztán Edessához menetelt, de miután kapott két kenténariont, ráadásul bizonyos isteni jelek is megfenyegették, ennek az ostromával is felhagyott.⁹⁹ Ez az az Edessa, ahol Augaros élt, és ahol annak idején Krisztus csodát tett Augarossal.¹⁰⁰ Az említett Augaros rendkívül szívélyes kapcsolatba került Augustusszal is, az akkori római uralkodóval, és bölcsességével kieszközölte, hogy hazatérhessen saját földjére.¹⁰¹

Mármost, ami Chosroést illeti, ő felkerekedett és elvonult Edessa alól. Iustinianos is éppen ekkor adta írásba követelneket, hogy hajlandó teljesíteni a megállapodást. Chosroés ennek ellenére még beszedte a váltságdíjat a kónstantinaiaktól, majd Dara ellen indult, és ostrom alá vette a várost, melyet Martinos stratégos védett. Mivel Chosroés az ostrommal nem boldogult, begyűjtött ezer stathmos ezüstöt, s hazaindult perzsa területre.¹⁰² Assyriában, egynapi járóföldre Ktésiphóntól várost alapított, elnevezte Chosroés Antiocheiájának, majd valamennyi antiocheiai foglyát ott telepítette le. Olyan nagy mérsékletet és jóindulatot tanúsított irányukban, hogy meghagyta, egyedül neki tartoznak engedelmességgel, senki másnak, s lóversennyel és más mulatságokkal szórakoztatta őket.¹⁰³

Elofvastuk, hogy Belisariost Italiából hazarendelték, s a tavasz beálltával főparancsnoki rangban elküldték Chosroés és a perzsák ellen. Miután Mesopotamiába érkezett, a jóformán teljesen fegyvertelen és a perzsák pusztá nevének hallatára köddé váló sere-

⁹⁷ Állítólag Apameiában őriztek egy darabot a keresztből, melyen Jézus Krisztust megfeszítették. A városi polgárok azt kérték Thómostól, hogy a perzsák megérkezése előtt még egyszer utoljára mutassa meg nekik a keresztet. Amikor Thómas felmutatta a kereszt darabját, abból láng csapott fel, mely a döbbsent gyülekezet szeme láttára egészen addig lobogott, míg az ereklyét vissza nem tették a helyére. A csodában bízó helyiek végül harc nélkül beengedték Chosroést a városba, ő pedig beérte a kincsek elrablásával. Minderről részletesen szól *De bellis* II, 11, 14–30.

⁹⁸ A Bélos folyó partján álló város, ma Qinnasrin Szíria északi részén.

⁹⁹ Edessa már az asszír forrásokban feltűnik, de ezen a néven I. Seleukos Nikatör alapítása óta ismert. Ma Şanlıurfa Törökországban.

¹⁰⁰ Augaros/Abgaros V. Abgar néven Edessa város fejedelme (kb. Kr. e. 4 – Kr. u. 50). A történet szerint miután Augaros hallott Jézus csodálatos gyógyításairól, megkérte, hogy jöjjön Edessába és gyógyítsa meg őt is súlyos betegségéből. Jézus levélben válaszolt a meghívásra, és maga helyett elküldte Júdás Tádét. A gyógyulás végül bekövetkezett.

¹⁰¹ Miután Augaros diplomácia tárgyalásokra Rómába utazott, annyira összebarátkozott Augustusszal, hogy az végül már nem akarta elengedni. Augarus kénytelen volt finom érzékkel ráébreszteni a *princeps*et kellemetlen helyzetére. A történetet Prokopios részletesen ismerteti: *De bellis* II, 12, 8–30.

¹⁰² Minderről *De bellis* II, 13, 1–29.

¹⁰³ Ktésiphón a Parthus és a Szászánida birodalom fővárosa a Tigris keleti partján, Bagdadtól délre. Az antiocheiai deportáltak számára újonnan létrehozott várost Weh Antiok Khusraunak nevezték (kb. „Antiocheiánál jobb hely, Chosroés építtette”), de a helyiek Rumagannak („a rómaiak városa”) is hívták. Prokopiosnál *De bellis* II, 14, 1–7.

gét gondosan felszerelte, s lelket öntött katonáiba.¹⁰⁴ Chosroés pedig, miután segítségül hívták a lazikaiak, akik Ióánnés adóbehajtása és harácsolása miatt vezetőjükkel, Gubazésszal együtt csatlakoztak a perzsákhoz, Petra városához sietett, mely Kolchis térségében, az Euxeinosnak nevezett tenger partján áll, és ostromba kezdett.¹⁰⁵ Míg Ióánnés élt, nem ért el semmilyen eredményt, de miután ő egy lövedéktől torkon sebezve meghalt, elfoglalta a várost. A lakosságot mindenestre bántatlanul elbocsátotta, mert megadták magukat neki, kizárólag Ióánnés vagyonát foglalta le, amit kiváltságos helyzetének köszönhetően halmozott fel: még ez is elég jelentős volt.

Belisarios megpróbálkozott ugyan Nisibis elfoglalásával, de semmire nem ment vele,¹⁰⁶ majd ostrom alá vette Sisauranon városát, és a megadást kierőszakolva elfoglalta. A helyszínen foglyul ejtette és Byzantionba küldte Bléschamést, a hadvezérüket,¹⁰⁷ valamint a legelőkelőbb perzsákat, (26a) ugyanakkor Arethast seregestül Assyriába menesztve kiraboltatta az ottani területeket. Mivel Arethas emberei temérdek pénzt szedtek össze a helyiektől, nem akartak visszatérni Belisarioshoz.¹⁰⁸ Így aztán Belisarios, minthogy a seregben betegség tört ki, Arethas embereiről nem kapott hírt, Rekithangos és Theoktistos pedig arra készültek, hogy kivonulnak a phoinikiai térség védelmére,¹⁰⁹ melyet Alamundaros fosztogatott, hazaindult a perzsák földjéről, és az uralkodó hívására Byzantionba ment.¹¹⁰

¹⁰⁴ *De bellis* II, 14, 8–13.

¹⁰⁵ Ezzel tört ki az ún. lazikai háború (541–562). A tét, hogy ki rendelkezik a kaukázusi hegyi átjárók és a tengeri kereskedelem fölötti ellenőrzéssel. A bizánci jelenlét, különösen a *magister militum per Armeniam* Ióánnés Tzibos túlkapásai arra kényszerítették II. Gubazés királyt (541–555), hogy engedve népe nyomásának a Szászánidákhoz folyamodjon támogatásért. Petra a mai Tiskhisdziri, nem azonos a népszerű jordániai romvárossal, az Euxeinos pedig a Fekete-tenger. A háború eseményeit *De bellis* II, 15, 1-től megszakításokkal ismerteti.

¹⁰⁶ Az armeniaiak, parthusok és rómaiak ütközőzónájában található jelentős kereskedőváros Nisibis ma Nusaybin Törökországban. Belisarios kudarcáról lásd *De bellis* II, 18, 1–26.

¹⁰⁷ Bléschamés, a jelentéktelen Sisauranon helyőrség parancsnoka később Itáliába került, ahol a keleti gótok ellen harcolt.

¹⁰⁸ Prokopios mintha azt sejtetné (II, 19, 15–18 és II, 19, 26–33), hogy Arethas dezertálni akart embereivel, viselkedése pedig felháborodást és pánikot okozott a bizánci seregben. Másutt (*Titkos történet* 2, 25) inkább Belisariost teszi felelőssé a visszavonulásért.

¹⁰⁹ A két libanoni hadvezér engedélyt kért a távozásra, nem szöktek meg.

¹¹⁰ *De bellis* II, 19, 49. Itt Phótiós beszámolója abrupt módon véget ér.